

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІКОН ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ В. ВИННИЧЕНКА

Анотація. У статті поданий аналіз літературно-художнього антропонімікону драматичних творів В. Винниченка. Значна увага приділяється дослідженню функцій літературно-художніх антропонімів. Характеризуються чоловічі та жіночі імена в офіційній формі, що виконують номінативну функцію, здрібніло-пестливі варіанти імен, національно значущі іменування тощо.

Ключові слова: літературно-художній антропонімікон, літературно-художня антропонімія, літературно-художні антропоніми, ім'я, прізвище, ім'я по батькові.

Наукова розробка різноманітних ономастичних питань в українському мовознавстві протягом останніх десятиріч досягла значних успіхів. Маємо визначні здобутки з різних розділів ономастики [1; 2; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Активно розвивається й українська літературно-художня антропоніміка.

Дослідження функцій літературно-художніх антропонімів (далі — ЛХА) у художніх текстах має важливе значення для української літературно-художньої антропоніміки. У майстрів слова іменування персонажів стають могутнім виразовим чинником. Вони увиразнюють текст, забарвлюють його. ЛХА часто дають в художньому тексті неоціненну інформацію для інтерпретації цього тексту, іноді й таку, що іншими способами не виражена.

Об'єктом нашого дослідження є літературно-художні антропоніми у драматичних творах В. Винниченка, їх функціональне навантаження. Щоб по-справжньому оволодіти художнім текстом, слід проаналізувати вжиті в ньому найменування. Тому вивчення даного ономастичного питання є актуальним.

Мета статті — проаналізувати функціональне навантаження літературно-художніх антропонімів у драматичних творах Володимира Кириловича Винниченка.

Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- з'ясувати функції ЛХА, вжитих у п'єсах В. Винниченка, розглядаючи при цьому кожен ужиток власної назви;

- встановити ті семантичні варіації найменувань персонажів, що з'являються в конкретному вжиткові і зумовлені контекстом твору;

- окреслити специфічні ознаки ЛХА, які простежуються у драматичних творах письменника.

Досліджуючи ЛХА драматичних творів, до уваги слід брати монологічне авторське мовлення, в якому презентуються дійові особи, а також ремарки та діалоги персонажів. Це дає можливість для якнайповнішого і системного вивчення літературно-художньої антропонімії п'єс.

Список дійових осіб нерідко містить інформацію про мотивацію найменування персонажів твору.

У ремарках, крім технічних повідомлень В. Винниченка, інколи міститься додаткова інформація про характер, зовнішність та деякі інші особливості дійових осіб, що стали в основу мотивації іменування денотата. Наприклад, у п'єсі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» автор щодо певних особливостей зовнішності головних персонажів твору зазначає саме у ремарці. Найменування *Чорна Пантера*, *Білий Ведмідь* виконують у п'єсі характеристичну функцію.

У драматичному творі «Пригвождені» В. Винниченка, використовуючи можливості ремарки, подає інформацію про одного з героїв п'єси: *Лобкович* – “чоло високе... Дивиться ніби спідлоба і вбік од того з ким балакає...”. Іменування цього персонажа співвідноситься із зовнішністю денотата та виконує у творі характеристичну функцію.

Значення ремарок у драматичних творах дуже важливе, подані в них додаткові відомості про персонажів можуть визначити справжні мотиви номінації денотатів, оскільки, для створення комічного ефекту персонажі іноді іменуються всупереч особливостям їхньої зовнішності, характеру тощо.

У п'єсі «Закон» В. Винниченка для характеристики одного з героїв цього твору використовує енантіосемію внутрішньої форми іменування. Наприклад: “І н н а. Зараз, зараз! *Круглику*... Тамуню, правда, в його неправильне прізвище, він увесь гострий, а не круглий... Ти подивись на нього. Я вношу поправку і пропоную змінити йому прізвище: не *Круглик*, а *Гострик*” [4].

Зв'язок між доантропонімією семантикою ЛХА і характером, зовнішністю чи іншими особливостями персонажів може заперечуватися як у діалогах, так і в ремарках п'єс.

Мотивація ЛХА у драматичних творах В. Винниченка найчастіше розкривається у самому мовленні дійових осіб, у якому панують діалоги, а також представлено чимало монологів.

У мовленні персонажів ЛХА реалізовані в різних формах та виконують певні функції. У діалогах та монологіях є також іменування позасюжет-

них персонажів. Такі ЛХА збагачують літературно-художній антропонімікон п'єс.

За нашими спостереженнями, ЛХА у драматичних творах В. Винниченка мають певне функціональне навантаження, можуть виконувати одну або кілька функцій. Серед них виокремлюємо номінативні найменування.

ЛХА, які виконують номінативну функцію, є основою літературно-художнього антропонімікону п'єс драматурга. Такі ЛХА підтверджують достовірність зображуваних персонажів та подій. Як ми спостерегли, основну частину іменувань дійових осіб, які виконують номінативну функцію, складають імена, імена по батькові, прізвища, запозичені автором з реального українського антропонімікону.

1. Імена: а) чоловічі – *Анатолій, Никон, Євген, Захар* («Співочі товариства»), *Корній* («Чорна Пантера і Білий Медвідь»), *Клим* («Молода кров»), *Євген, Борис* («Пригвождені»), *Марко, Арсен* («Між двох сил») та ін.; б) жіночі – *Пульхера* («Брехня»), *Софія* («Між двох сил»), *Ніна* («Гріх»).

Як бачимо, серед власних імен переважають непохідні варіанти, які позбавлені будь-яких конотацій.

2. Імена по батькові: *Микита Іванович, Панас Антонович, Микола Петрович* («Між двох сил»), *Панас Михайлович, Інна Василівна, Марія Андріївна, Юрій Маркович* («Закон»), *Ганна Семенівна* («Чорна Пантера і Білий Медвідь») [4].

Драматург часто використовує імена по батькові для творення міського колориту. В українській драматургії повоєнного періоду такі найменування персонажів виконують здебільшого номінативну функцію.

3. Прізвища: *Антонюк, Піддубний* («Memento»), *Мишук, Кендюх, Тихенький, Несторець, Пилипенко, Півник, Дримба* («Співочі товариства»), *Корольчук, Качуренко, Жмаха, Скляренко* («Дочка жандарма»), *Вовчанський, Шелудько, Голубець* («Пригвождені»), *Мустащенко* («Закон»), *Каневич* («Чорна Пантера і Білий Медвідь»).

Номінативними вважаємо етимологічно прозорі прізвища, доантропонімічна семантика яких не узгоджується з енциклопедичною характеристикою денотата. До номінативних прізвищ відносимо також етимологічного непрозорі. Адже непрозора етимологія ЛХА є запорукою їх номінативності.

ЛХА, які виконують номінативну функцію, характеризуються відсутністю супровідних конотацій. У драматичних творах вони використовуються для того, щоб однозначно називати денотатів, диференціювати їх від інших персонажів. Іменування, доантропонімічна семантика та структура яких не підтверджує жодного з компонентів енциклопедичної характеристики денотата, є номінативними. ЛХА, які виконують лише номінативну (диференційну) функцію, Л. О. Белей слушно називає пер-

винними номінативними ЛХА, а «вторинні номінативні ЛХА слід кваліфікувати як ЛХА з двоюкою стилістичною природою: нейтральна хронологічна чи регіональна значущість ЛХА в рамках контексту конкретних літературно-художніх творів на історичну чи, відповідно, регіональну тематику служить необхідною і достатньою передумовою зарахування таких ЛХА до числа характеристичних (хронологічно або регіонально значущих) у масштабі загальнонаціональної літературно-художньої антропонімії» [2, 14].

Номінативні ЛХА використовуються для творення нейтральної антропонімічної канви твору. Вони виступають важливим мовностилістичним засобом, що забезпечує реалістичність та правдивість зображуваних персонажів.

Важливу роль у характеристиці героїв відіграють ЛХА, які виконують характеристичну функцію. Такі найменування мають велике значення для вираження художнього задуму драматурга. Антропонімічні засоби іменувань, які допомагають уникнути докладних описів та характеристик персонажів, особливо потрібні у п'єсах, в яких відсутня описова авторська мова.

Характеристичні ЛХА – це ЛХА з відновленою доантропонімічною семантикою. Іменування, які виконують характеристичну функцію, здатні вказувати на національну чи регіональну належність денотата, на його соціальний статус, сімейний стан, вік, увиразнювати певні риси його характеру чи зовнішності, виражати емоційне ставлення до зображуваного персонажа тощо.

Літературно-художній антропонімікон драматичних творів В. Винниченка містить ЛХА, які характеризують українську чи неукраїнську національність денотатів. Національно значущі ЛХА, які характеризують українську національність героїв п'єс, творять загальнонаціональне українське тло творів. Такі ЛХА – це запозичені автором з реального українського антропонімікону офіційні імена, імена по батькові та прізвища. Наприклад: *Захар Пилипенко* («Співочі товариства»), *Качуренко, Скляренко* («Дочка жандарма»), *Борис Шелудько* («Пригвождені»), *Іван Чоботар, Середчук* («Гріх»), *Панас Мустащенко* («Закон»), *Микита Сліпченко* («Між двох сил») та ін.

Національно значущими є також ЛХА, які, на відміну від офіційних іменувань, можуть мати характеристичну чи емоційно-оцінну конотації.

Часто трапляється, коли персонажі-українці іменуються неукраїнськими за походженням ЛХА. Наприклад: *Паша, Вася* («Memento»), *Лена* («Молода кров»), *Васька* («Базар»), *Саня* («Брехня») тощо.

Іменування персонажів є важливим мовностилістичним засобом національної або регіональної їх ідентифікації, а також служать для створення певного національного чи регіонального колориту.

Змальовуючи у своїх творах події, що відбуваються у певному просторі та часі, драматург нама-

гається якнайточніше відтворити реальний антропонімікон визначеної історичної доби. Використання таких ЛХА є доказом достовірності подій, що змальовуються у драматичному творі.

Використання письменниками ЛХА, які не відповідають визначеному періоду, може призвести до появи у читача (глядача) сумніву щодо реальності змальованих подій.

Спостерігаємо, що іменуючи персонажів у своїх творах, В. Винниченко враховує їх соціальний статус, сімейний стан, професію тощо. Основну частину соціально значущих ЛХА становлять іменування, які є важливим мовностилістичним засобом об'єктно-вікової характеристики персонажів.

У літературно-художньому антропоніміконі драматичних творів письменника є випадки, коли об'єктно-вікове значення ЛХА виражається за допомогою імен по батькові, які можуть вживатися як із власним іменем, так і без нього. Наприклад, персонажі старшого віку іменуються: *Андрій Карпович, Іван Стратонович* («Брехня»), *Микита Іванович, Панас Антонович, Микола Петрович* («Між двох сил»), *Панас Михайлович, Інна Василівна, Марія Андріївна, Юрій Маркович* («Закон»), *Ганна Семенівна* («Чорна Пантера і Білий Медвідь»), *Марія Андріївна, Олена Карпівна* («Гріх»), *Анатолій Олександрович* («Співочі товариства») та ін.

Об'єктно-вікове значення властиве також іменуванням, якими називаються діти. Це насамперед ЛХА-демінітиви із здрібніло-пестливими суфіксами, як-от: *Лесик* («Чорна Пантера і Білий Медвідь») та ін.

У п'єсах В. Винниченка можна виокремити сільські та міські ЛХА. Іменуючи мешканців сіл, драматург часто використовує тільки ім'я персонажа. А під час номінації мешканців міст, письменник використовує й ім'я по батькові; напр.: *Василь Маркович, Оріся Михайлівна, Семен Петрович, Степан Софронівич* («Memento»), *Андрій Карпович, Наталія Павлівна, Карпо Федорович, Федося Карпівна, Іван Стратонович* («Брехня»), *Анатолій Олександрович, Ксенія Андріївна, Никон Степанович, Євген Симонович, Кіндрат Пилипович, Семен Прокопович, Карпо Федорович* («Співочі товариства»), *Ганна Семенівна* («Чорна Пантера і Білий Медвідь»), *Остап Гаврилович, Ганна Олексіївна* («Дочка жандарма»), *Антон Григорович, Степан Макарович, Макар Макарович* («Молода кров»), *Тимофій Наумович, Устина Марківна, Настасія Тимофіївна, Ольга Тимофіївна, Євген Михайлович, Борис Борисович, Микола Іванович, Олексій Захарович, Павло Петрович, Калерія Семенівна* («Пригвожені»), *Марія Андріївна, Олена Карпівна, Василь Павлович* («Гріх»), *Панас Михайлович, Інна Василівна, Марія Андріївна, Юрій Маркович* («Закон»).

Міськими ЛХА є також інновації, які відсутні в антропоніміконі села. Сюди належать такі варіанти імен, як-от: *Марусік* (від *Маруся*) («Базар»).

Як бачимо, ЛХА є важливим мовностилістичним засобом соціальної характеристики персонажів. У драматичних творах В. Винниченка широко представлені іменування, які мають об'єктно-вікове значення, вказують на сімейний стан, соціальний статус денотатів і т. д.

Серед здрібніло-пестливих ЛХА з мінімальною мірою вияву експресії досить поширені іменні варіанти, які утворені за допомогою мономорфемних суфіксів суб'єктивної оцінки; напр.: *Лесик* («Чорна Пантера і Білий Медвідь»), *Олюся* («Пригвожені»), *Нінка* («Гріх»).

Виразниками вищого рівня вияву позитивної емоційно-експресивної оцінки у ЛХА є поліморфемні суфікси; напр.: *Остачко* («Дочка жандарма»), *Ніночка* («Гріх»).

У літературно-художньому антропоніміконі драматичних творів В. Винниченка спостерігається індивідуальний підхід до творення експресивних ЛХА; напр.: *Адю* («Брехня»), *Пан* («Закон») та ін. Такі ЛХА переважно мають оказіональний характер.

Завдяки відновленню доантропонімічної семантики емоційно-оцінні ЛХА здатні набувати найрізноманітніших характеристичних можливостей. ЛХА цього типу добираються або штучно утворюються за зразком реальних антропонімів. У творах вони виконують характеристичну функцію.

У п'єсі «Співочі товариства» В. Винниченко персонажа, який завжди спокійний, «тихий», «лагідно, миролюбиво посміхається» номінує ЛХА *Тихенький*. У цьому ж творі інформаційно-оцінним є й іменування з прозорою доантропонімічною семантикою *Добросердечна*. У п'єсі інформаційно-оцінним є також прізвисько денотата *Безумная Лічність*: «О к с а н а. Слухайте, чого вас називають Іван Федрич *Безумная Лічність*? К і н д р а т П и л и п о в и ч. Це, мабуть, за те, що ви як щось скажете, так аж бульки з носу вискочать» [3, 224]. У ремарці автор щодо цього персонажа зазначає: «...незграбний чоловічок, завжди без потреби заклопотаний, хлопотливий. Говорить хапливо, незв'язно, трішки хвастовито...» [3, 224].

У п'єсі В. Винниченка «Гріх» дві жінки іменуються прізвиськами *Горда* та *Муфта*. ЛХА *Горда* має прозору семантику, що відповідає характеру героїні, а іменування *Муфта* пояснюється у тексті п'єси: «М а р і я. Ах, *Муфта*! Ти таки справжня *муфта*! Така ти вся *тепла, затишна, м'якенька...*» [3, 482].

Характеристичну функцію виконує й прізвисько персонажа *Світове питання*, що зумовлене поглядами денотата на життя: «О р и с я. Ходячий принцип. Він з семінаристів, а тому всі принципи у його з ореолами святості... Ми його називаємо «*світове питання*» («Memento»).

У літературно-художньому антропоніміконі драматичних творів письменника поширені ЛХА, якими автор називає персонажів за певними особливостями їх зовнішності. Наприклад:

Чорна Пантера – “дуже тонка, гнучка, одягнена в *чорне*, лице з різкими рисами, розвиненими щелепами; лице жагуче, майже дике і грубе”; *Білий Медвідь* – “великий, трохи незграбний, мішкуватий, має довге пишне *біле* волосся, як грива... Нахмурено, обома руками розчісує волосся назад і дрібними кроками товстих ніг ходить по ательє...” («Чорна Пантера і Білий Медвідь»).

ЛХА у п'єсах драматурга, за нашими спостереженнями, мають велике значення для характеристики персонажів.

У драматичних творах В. Винниченка, як бачимо, широко представлені іменування, які виконують номінативну функцію, характеристичні ЛХА, які мають об'єктно-вікове значення, вказують на сімейний стан, соціальний статус денотатів, певні особливості їхньої зовнішності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. Джерельна база української літературно-художньої антропонімії кін. XVIII – XX ст. // Українське і слов'янське мовознавство. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2001. – С. 88-91.
2. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст. – Ужгород, 1995. – 120 с.
3. Винниченко В. Вибрані п'єси. – К.: Мистецтво, 1991. – 605 с.
4. Винниченко В. К. Твори в двох томах: Том перший. – К.: Дніпро, 2000. – 584 с.
5. Дослідження з ономастики. Збірник наукових праць. Статті та тези за матеріалами VII Всеукраїнської ономастичної конференції 1-3 жовтня 1997 р. – Дніпропетровськ, 1997. – 64 с.
6. Зубов М. І. Ім'я персонажа як елемент мовленнєво-образної структури художнього твору// Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. Збірник праць. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 4-14.
7. Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. Збірник праць. – К.: НМК ВО, 1992. – 163 с.
8. Немировська О. Ф., Немировська Т. В. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. Збірник наукових праць. – К., 1992. – С. 18-25.
9. Попович Н. Ф. Соціально значущі літературно-художні антропоніми в українській драматургії XIX-XX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. — №9. — Ужгород, 2004. — С. 46-50.
10. Попович Н. Ф. Структура літературно-художніх антропонімів української драматургії XIX-XX ст.: однослівні іменування // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. — Вип. 8. — Ужгород, 2005. — С. 251-257.

Nadiya Popovych

Literary-artistic anthroponymicon dramatic works of V. Vynnychenko

Summary. The article focuses on the literary-artistic anthroponymicon of V. Vynnychenko. Are characterized male and female names in official form, that perform nominative function, reduced-endeartment names variants, names of the characters that perform the characteristic function.

Key words: literary-artistic anthroponymicon, literary-artistic anthroponymy, literary-artistic anthroponyms, name, surname, name and surname.

Одержано 12.06.2015 р.